

НАУКОВИЙ
ВІСНИК
ВДУ

Журнал Волинського державного університету
ім. Лесі Українки

Історичні науки

1, 1998

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. Дослідження з історії України

Ткачук П.	Образотворче мистецтво й музична культура в Україні у XVII – на поч. XVIII ст. – важливий фактор національного відродження	4
Гайдай Л., Двойнінова О.	Перший Всеросійський з'їзд по боротьбі з пияцтвом	7
Ярош Я.	Участь С.Петлюри у розбудові державних структур у перші місяці діяльності Директорії	12
Раєвич Т.	Всеукраїнський жіночий конгрес у Станіславі 23-27 червня 1934 р.: основні ідеї та документи	14
Ткачук В.	Зловживання владою як специфічна риса сталінського режиму в Західній Україні (1944-1953 рр.)	19
Прокопчук В., Прокопчук С.	Європейський демократичний процес і активізація правозахисного руху в Україні (друга половина 70-х років)	22
Корнейко А.	Церковно-релігійна ситуація в західних областях УРСР в середині 50-х років	27
Пихіденко І.	Організаційні заходи щодо здійснення світоглядної політики в школах України в 70-х – першій половині 80-х років	31

РОЗДІЛ 2. Історія Волині

Научук С.	Економічний розвиток волинських міст і містечок першої половини XVI ст.	35
Ткачук А.	Неправославні навчальні заклади Волині як важлива складова частина структури освітньої системи нашого краю у XVI-XVII ст.	38
Карліна О.	Стан розвитку ремесел і промислів у західних повітах Волинської губернії наприкінці XVIII століття	42
Соловійов О.	Бойові дії на Волині в роки Першої світової війни	46
Мартинюк Я.	Міське і територіальне самоврядування та органи державної влади Волинського воєводства у міжвоєнний період (1921-1939 рр.)	50
Литвинюк В.	Розвиток зовнішньої та внутрішньої торгівлі у Волинському воєводстві (1921-1939 рр.)	54
Панишко Г.	Нові економічні умови господарювання у поміщицьких маєтках Волинського воєводства у 20-30-х рр. XX ст.	56
Шабала Я., Пащук Л.	Діяльність сільськогосподарських товариств у Волинському воєводстві у 1921-1939 рр. ..	60
Свинчук А.	Національні меншини Волинського воєводства в період 1921-1939 рр.	63
Крамар Ю.	Проблема неонії на Волині у міжвоєнний період	68
Дмитренко А.	Збиральництво як допоміжне заняття населення Західного Полісся і Північної Волині (друга половина XIX – 30-і рр. XX ст.)	73
Шульга С.	Чеська преса на Волині в міжвоєнний період	78

РОЗДІЛ 3. Актуальні проблеми історії зарубіжних країн і міжнародних відносин

Самчук В.	Болгарська проблема в політиці великих держав Європи (70-80-ті роки XIX ст.)	82
Колесник В.	Країни Центральної і Південно-Східної Європи у 50-і роки XX ст.	87
Серпенінов П.	Сянган – невід'ємна частина Китаю	91
Стрільчук Л.	Доля військовополонених і депортованих громадян СРСР у роки Другої світової війни та після її закінчення	94
Стрільчук Р., Стрільчук Н.	Історичні передумови реформування польського суспільства в перехідний період (друга половина 80-х – 90-і роки XX ст.)	98
Санжаревський О.	Еволюція НАТО у відповідь на розпад СРСР і утворення СНД	103
Мельник А.	Британська розвідка напередодні і на початку Другої світової війни	107
Яцишин Н.	Аналіз системи педагогічної освіти Великої Британії у 1944-1989 рр.	111

РОЗДІЛ 4. Історіографія

Хлібовська Г.	Польська повоєнна медієвістика про характер польсько-німецьких відносин середини – другої половини XII ст.	116
Гаврилюк С.	Зародження й перші кроки археологічних досліджень Волинської губернії	119
Кухарівська А.	Ставлення декабристів до польської політики самодержавства у висвітленні радянською історіографією 20-х років	123
Курт В.	Нові публікації з історії радянської війни в Афганістані	127
Гаврилюк В.	Джерела з історії шкільництва на Волині у міжвоєнний період	131
Мор М.	Українська періодична преса Волині (1921-1939 рр.) як джерело з історії українського шкільництва краю	135

РОЗДІЛ 5. Теорія і методологія історичного процесу

Бандарська Г.	Основні поняття і категорії історичного процесу і процесу історичного пізнання	139
Васильченко О.	Концепція глобальної історії та її осмислення людиною	143

РОЗДІЛ 6. Навчально-методичні матеріали

Гаврилюк О.	Депортації українців на Волинь та поляків з Волині у повоєнні роки	148
-------------	--	-----

банків зареєстровані за рубежом. Сянган посідає третє місце за обігом капіталу. Найпотужніший банк «Гонконг Інд Шанхай бенк» володіє капіталом у розмірі 106 мільярдів доларів і посідає 31 місце серед банків світу.

Аналіз фінансово-економічного становища Сянгану свідчить про те, що він досить активно вписався в економіку КНР. Про це свідчать значний розмір інвестицій і найбільший товарообіг (понад 32,5 млрд. дол.). Досвід Сянгану позитивно вплинув на глибокі перетворення в економіці КНР: він став зразком щодо утворення вільних економічних зон та запровадження політики відкритості. Невипадково перша вільна економічна зона — Шеньчжень — виникла поблизу Сянгану. Через Сянган континентальний Китай одержував і одержує найбільше нових технологій. Сянган залишається головними воротами для КНР на зовнішній ринок. Тому, мабуть, можна погодитися з думкою професора Чжен Юй-

шеня: «Шеньчжень вчиться у Гонконга, Гуандун вчиться у Шеньчжень, і вся країна вчиться у Гуандуна» (7, 45). Воз'єднання Сянгану з Китайською Народною Республікою поглибить економічне співробітництво між ними і сприятиме обопільному їх розвитку.

Література

1. Бойко В., Репін А. Одно государство – две системы // Труд. – 1996. – 19 декабря.
2. Дюррозель Жан-Батіст. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. – Київ: Основи, 1995. – 203 с.
3. Платковскій А. Гонконг возвращается домой // Известия. – 1997. – 28 июня.
4. Скосырев В. Плач вольнок над Душистой гаванью // Известия. – 1997. – 28 июня.
5. Чжао О. Большой энциклопедический словарь Гонконга. Раздел «Экономика». 1994 // Проблемы дальнего Востока. – 1996. – № 2.
6. Энциклопедия нового Китая. – М.: Прогресс, 1989. – 519 с.
7. Юйшен Чжен. Политическое будущее Гонконга // Проблемы дальнего Востока. – 1996. – № 2.

Л. Стрільчук

Доля військовополонених і депортованих громадян СРСР в роки Другої світової війни та після її закінчення

Історія репресій, здійснених партійно-державним керівництвом СРСР щодо радянських громадян — колишніх військовополонених і вивезених до Німеччини жителів тимчасово окупованих територій Радянського Союзу, тривалий час належала до важливих державних таємниць. Мільйони радянських громадян, які проти своєї волі опинилися в німецькому полоні чи на німецькій каторзі, після звільнення були піддані жорстоким репресіям. Неодноразові спроби розібратися в причинах, технології і результатах цих репресій наштовхувалися на запеклий опір партійно-державного керівництва СРСР, яке до серпня 1991 року забороняло публікацію документів, котрі свідчили про те, як сталінське керівництво винищувало радянських військовослужбовців, котрі потрапили в полон чи оточення, захищаючи Батьківщину.

У грудні 1994 року Комісія при Президенті Російської Федерації по реабілітації жертв політичних репресій на своєму засіданні розглянула матеріали, які викривали масові репресії щодо колишніх радянських військовополонених і репатріантів. Їх було підготовлено на основі детального дослідження комплексу документів, що знаходився на таємному зберіганні в Архіві Президента Російської Федерації (АПРФ), Державному архіві Російської Федерації

(ДАРФ), Центрі зберігання сучасної документації (ЦЗСД), Центральному архіві Федеральної служби безпеки Російської Федерації (ЦА ФСБ РФ), Центральному архіві Міністерства внутрішніх справ Росії (ЦА МВС Росії), Архіві Генерального штабу Збройних сил Російської Федерації (ЦА МО РФ) [5, 91].

Однак і по сьогодні достовірних даних про кількість військовополонених у 1941-1945 роках немає. Німецьке командування в офіційних звітах вказує кількість 5,27 млн. чоловік. За даними Генштабу Збройних сил Російської Федерації, втрати полоненими склали 4 млн. 59 тис. чоловік. До речі, таку ж цифру отримано за німецькими документами, називає її і спеціальна комісія генерала Вуда (США).

Майже 2 млн. радянських військовослужбовців (49% загального числа військовополонених за всі роки війни) потрапили в полон улітку 1941 року. Поразки Червоної армії літом 1942 року привели до втрат полоненими ще 1 млн. 339 тис. чоловік (33%). У 1943 році втрати полоненими склали 487 тис. чоловік (12%). У 1944 році — 203 тис. чоловік (5%), в 1945 році — 40,6 тис. чоловік (1%) [4, 92].

Крім захоплених у полон, сотні тисяч радянських військовослужбовців залишилися на території, тим-

часово окупованій ворогом. Частина цих людей — «оточенців» — переховувалась у місцевого населення або ж увійшла до складу партизанських загонів. Дехто приєднався до Української повстанської армії (УПА) чи Армії крайової (АК), інші — до різного роду визвольних армій, передусім, наймасовішої — Російської визвольної армії (власовців) [1, 45]. Частину «оточенців» окупаційна влада використала для формування загонів охорони порядку — «поліція порядку».

Є численні докази — від журналів бойових дій німецьких частин і з'єднань до показань радянських військовослужбовців, допитаних у різний час особливими відділами НКВС і органами контррозвідки НКО СРСР «СМЕРШ», — про те, що більшість бійців і командирів Червоної армії, незважаючи на вкрай важку, а інколи і безнадійну ситуацію, чинили запеклий опір німецьким військам і потрапляли в полон, будучи пораненими чи хворими, не маючи продуктів харчування, боєприпасів, утративши командирів [1, 45; 2, 92].

Із 38 пересильних таборів для військовополонених, «дулагів», які діяли в зоні німецької групи армій «Центр», лише два — на 200-400 чоловік кожен — були призначені для перебіжчиків. Місткість інших 36 «дулагів» складала в середньому 1500 чоловік [4, 92].

Відношення радянського керівництва до військовослужбовців Червоної армії, які опинилися в полоні, визначилося ще в 1940 році. Після закінчення радянсько-фінської війни фінська сторона передала радянським властям 5,5 тис. військових, які потрапили в полон. Усіх їх було направлено в спецтабір, створений в Іванівській області. Табір був обнесений колючим дротом, охоронявся конвоїйними військами НКВС. Ув'язнені були позбавлені права листування, зустрічі з родинами. Перевірка тривала майже рік. Значну частину їх було засуджено. Решту весною 1941 року було вивезено на Північ. Дальша їх доля невідома [5, 92].

Від самого початку Великої Вітчизняної війни під підозрою потрапляли всі військовослужбовці і цивільні люди, які навіть на недовгий час опинилися за лінією фронту. У зраді Батьківщини підозрювалися бійці і командири, котрі, ризикуючи життям, у важких умовах пробивалися з боями на з'єднання з Червоною армією. Одиночок і невеликі групи оточенців зустрічали як цілком імовірних зрадників Батьківщини. Кожен, хто пройшов лінію фронту, потрапляв під фільтрацію, здійснювану особливими відділами НКВС.

Значну частину офіцерів, які вийшли з оточення, було засуджено військовими трибуналами за статтею 193-21 за «самовольное отступление начальника от данных ему для боя расположений, в целях способствования неприятелю» (5, 93). Поширилася практика заочного засудження військових, котрі знаходилися за лінією фронту, як зрадників Батьківщини. Достатньою підставою для такого рішення були отримані оперативним шляхом дані про їх нібито антирадянську діяльність. Вердикт виносився без перевірки, іноді лише за однією заявою.

Найбільш жахливим злочином був спільний наказ НКДБ, НКВС і Прокурора СРСР, виданий 28 червня 1946 року. Він передбачав притягнення до відповідальності членів сімей заочно засудженого зрадника Батьківщини чи через військові трибунали, чи через Особливі наради при НКВС СРСР. У той же день НКДБ і НКВС спеціальним документом уточнили порядок висилання в окремі райони членів «сімей зрадників Батьківщини» [5, 93].

Для перевірки «колишніх військовослужбовців Червоної армії, що знаходилися в полоні і оточенні», створювалася сітка спеціальних таборів. У 1942 році, крім існуючого раніше Південного спецтабору, було створено ще 22 табори у Волгоградській, Рязанській, Курській та інших областях. Вони «обслуговували» різні ділянки радянсько-німецького фронту.

Великі втрати, понесені Червоною армією в 1941-42 роках, змусили дещо скоректувати репресивну політику режиму. В січні 1943 р. командуючим фронтами було надано право використовувати частину «колишніх військовослужбовців Червоної армії» після належної фільтрації в армійських і фронтових збірно-пересильних пунктах для поповнення діючої армії.

Не в кращій ситуації виявилися військовополонені, які перебували в німецьких концентраційних таборах [3, 9]. Радянські військовослужбовці, які потрапили в полон, спочатку утримувалися або в прифронтовій зоні, або в «дулагах», розміщених у тилу німецьких військ. Звідти їх переміщали в стаціонарні табори для військовополонених — «штатлаги», а командний склад тримали в офіцерських таборах — «офлагах». Неповноцінне існування, нелюдські умови в таборах для радянських військовополонених викликали епідемії сипного тифу, шлунково-кишечних та інших захворювань. Достовірних даних про кількість загиблих у полоні немає. За різними джерелами воно складає від 1,23 до 2 млн. чоловік.

Одночасно з лінією на знищення гітлерівці вели

активну роботу щодо залучення радянських громадян у німецькі збройні сили. Із числа військовополонених, головним чином, вихідців із Прибалтики і Західної України, формувалися підрозділи, призначені для несення караульно-патрульної служби в таборах для військовополонених. У результаті чисельність збройних стройових формувань, створених німецьким командуванням із радянських громадян, складала приблизно 250 тис. за весь час війни.

Крім збройних стройових формувань, німецьке командування створило і нестройові частини — до 70 транспортних, будівельних, дорожніх батальйонів і рот загальною чисельністю до 30 тис. чоловік [5, 95]. Із врахуванням цих формувань загальна чисельність радянських громадян, які служили в поліції та збройних силах Німеччини, не перевищувала 280-300 тис. чоловік. Судячи з показань німецьких військовослужбовців, які мали відношення до створення і використання цих формувань, доля радянських військовополонених у них складала близько 60%, решта — місцеві жителі і емігранти. Таким чином, можна стверджувати, що на службу у збройні сили Німеччини пішло приблизно 165-170 тис. військовослужбовців Червоної армії, або від 4,0 до 4,2% загальної кількості полонених.

З осені 1941 року почалася депортація в Німеччину мирного населення з окупованих областей СРСР. За неповними даними, всього за роки війни було депортовано 7 млн. 829 тис. чоловік цивільного населення. Після війни в Радянський Союз було репатрійовано 3 млн. 525 тис. чоловік. У неволі загинуло не менше 23,2% загальної кількості депортованих мирних громадян. Радянських військовополонених загинуло не менше 31% загального числа тих, хто потрапив у полон [5, 96].

Поняття «депортовані особи» включало в себе всіх колишніх радянських громадян, котрі в час війни опинилися в Німеччині чи інших країнах Центральної і Західної Європи. Найбільш чисельна група — це в примусовому порядку вивезені до Німеччини. У ряді випадків це було мірою покарання цивільного населення, яке чинило опір німецькій армії — саботаж, підтримка партизан і т.і. Чимало громадян виїхало до Німеччини, сподіваючись знайти там роботу. І, нарешті, виїздили до Німеччини цілі сім'ї, які побоювалися, і безспідставно, переслідувань з боку органів НКВС [2, 24]. Репресії радянських властей щодо цивільного населення, звільненого від воюючого, почалися вже в 1942 році.

У 1944 році різко збільшився потік людей, котрі поверталися в Радянський Союз. Це були в основ-

ному репатріанти і військовополонені [2, 34]. Радянським керівництвом перед НКВС, НКДБ і військовою контррозвідкою «СМЕРШ» було поставлено завдання перевіряти кожного прибуваючого. Мова йшла вже не про десятки, а сотні тисяч, мільйони громадян. Улітку 1944 року було розроблено, а потім уведено в дію нову систему фільтрації і перевірки органами державної безпеки всіх, хто повертався з німецького полону. При цьому режим перевірки і фільтрації різко жорстокішав [5, 97]. Виникла потреба в організації перевірко-фільтраційних таборів. Створюється особливий відділ спецтаборів НКВС СРСР. До літа 1945 року вже діяло 43 спецтабори, 26 перевірко-фільтраційних таборів, дислокованих на території СРСР, 74 перевірко-фільтраційні табори, 22 збірно-пересильних пунктів — на території Німеччини і в країнах Європи [5, 92].

До кінця липня 1945 року у фронтовій зоні Німеччини знаходилося близько 1 млн. чоловік одних лише громадян СРСР і очікувалося поступлення через лінію розмежування радянських і союзницьких військ не менше півтора мільйона людей. Колишні військовополонені швидко відправлялися вглиб країни, цивільні часто доставлялися до державного кордону пішки.

Боячись розправи, багато репатріантів відмовилося повертатися до СРСР. Там, де це було можливо, радянські власті здійснювали репатріацію в примусовому порядку, в тому числі і громадян, які не служили в німецьких військових формуваннях [2, 18].

У листопаді 1944 року постановою ДКО було визначено, що всі військовослужбовці Червоної армії, визволені з полону, направлятимуться в спеціальні запасні частини військових округів, де перевірка проводилася органами контррозвідки «СМЕРШ». Щодо режиму, то спеціальні запасні частини майже нічим не відрізнялися від фільтраційно-перевірочних таборів НКВС. Відправлені на перевірку і фільтрацію утримувалися в зоні за колючим дротом, не мали права виходу в місто, листування з рідними. Перевіряючим, як і затриманим, впроваджувалося певне відпрацювання в грошовому вимірі, а значна частина заробітку вилучалася на користь держави [5, 99]. Тривалість перевірки складала від кількох місяців до кількох років.

Перевірко-фільтраційні табори здебільшого розташовувалися в районах великих промислових підприємств, вугільних шахт, рудників, будівництва. Усіх, хто сюди потрапляв, використовували на ви-

робництві. Там, де була особлива потреба в робочій силі, строк перевірки затягувався на довгі роки. Наприклад, табори в районі Печори, Воркути існували до 1950 року, а перевірконо-фільтраційний табір на хімкомбінаті в Ленінграді — до 1953 року.

Після закінчення репатріації станом на 1 грудня 1946 року було зареєстровано 1 833 567 військово-полонених і 358 235 цивільних осіб, усього 5 415 925 чоловік. З точки зору радянського керівництва ці 5 млн. потрібно було «влити» в радянське суспільство так «акуратно», так обережно, щоб не викликати небажаних політичних явищ. Зовсім не випадково, що у вироках і звинувальних заключеннях була присутня фраза: «Піддався впливу нацистської пропаганди». І цього було достатньо для ізоляції людини від суспільства [5, 93].

Зовсім не випадково, що на особливому обліку знаходились ті репатріанти, військовополонені і цивільні особи, котрі перебували в капіталістичних країнах чи були звільнені союзними військами. Особливу увагу звертали на репатріантів, переданих союзниками. В них вбачали агентів іноземних розвідок. На 1 грудня 1946 року таких було 2 048 974 чоловіки. Із 5 млн. колишніх військовополонених і репатріантів до кінця 1945 року було передано в спецтабори НКВС більше 600 тис. чоловік, 1 230 тис. — у Червону армію. Більшу частину з них було направлено в спеціальні запасні частини НКО.

У 1941-1945 роки тільки військовим трибуналом було засуджено 994 270 чоловік, із них до розстрілу — 157 593 [5, 101]. Репресивні акції проти колишніх військовополонених і репатріантів були продумані і ціленаправлені. З перших днів після звільнення вони потрапили в систему ГУЛАГУ: приниження, голод, антисанітарні умови повинні були переконати їх, що вони винні. Друга мета — впливати на громадську думку, виховувати переконання, що з тими, хто вернувся з полону, «не все чисто». Нарешті, в переслідуванні військовополонених і репатріантів була ще одна сторона, пов'язана з необхідністю поновлення робочою силою тих установ ГУЛАГУ, котрі не могли існувати без дармової рабської праці.

Весною 1945 року в системі НКВС було створено спеціальний відділ «Ф», покликаний координувати всю діяльність щодо перевірки і фільтрації репатріантів. До його складу увійшли майже всі оперативні співробітники 4-го Управління, котре знаходилося під безпосереднім керівництвом наркома внутрішніх справ Л.Берії. На чолі цього спеціального підрозділу було поставлено генерала П.Судоп-

лятова [5, 102]. Відділ «Ф» діяв у той період, коли основна частина репатріантів була взята під контроль і знаходилася під охороною військ НКВС. Відділ «Ф» було закрито в серпні 1945 року, після того, як були визначені подальші дії органів безпеки щодо основної маси військовополонених і репатріюваних осіб, а більша частина іноземних репатріантів залишила межі СРСР і радянську зону окупації Німеччини.

Тим, хто повернувся на місце проживання, видавалося спеціальне посвідчення замість паспорта і заборонявся виїзд в інші райони й області. Всіх прибулих ставили на оперативний облік в органах НКВС.

Для тих, хто пройшов чистилище таборів, приниження і знущання не закінчилися і за воротами таборових бараків. На кожного, хто пройшов спецперевірку, були заведені досьє, які включали облікову картку, фільтраційні документи з агентурними матеріалами і т.і. Довгі роки після закінчення війни колишні військовополонені і цивільні репатріанти залишалися обійденими суспільством. Вони і члени їх сімей повною мірою звідали на собі обмеження у праві на професію, на отримання освіти, суспільну діяльність, вибір роду занять, місце проживання і пересування. Режим відчужував їх від суспільства, закривав дорогу в майбутнє.

Особливо жорстокі і суворі міри покарання застосовували до радянських громадян-репатріантів — представників різних національностей, а також колишніх військовополонених та цивільних осіб, визволення яких з полону було здійснено військами союзників. Цих людей звинувачували у шпигунстві, іменували агентурою англо-американських розвідок.

Вивчення документів та матеріалів, які стосуються процесів реабілітації, перевірки і фільтрації радянських громадян (1941-1956 рр.), дозволяє зробити висновок, що дії партійно-державного керівництва СРСР щодо репатріантів мали характер необґрунтованих політичних репресій, яких зазнали всі без винятку військовополонені та дорослі цивільні репатріанти, а також всі виявлені на звільненій від ворога території радянські військовослужбовці — «оточенці». Окремі види покарання застосовувалися до тих, хто поступив на службу в німецькі збройні сили, поліцію, каральні і розвідувальні служби Німеччини.

Значну частину колишніх радянських військовополонених і цивільних репатріантів із числа депортованих німецькими окупаційними властями було без-

підставно засуджено в судовому і несудовому порядку до позбавлення волі, висилки на основі статей УК РСФСР, передбачених розділом «Злочини державні».

До 50% колишніх радянських військовополонених були в основному військовослужбовцями прикордонних частин і з'єднань Червоної армії, Військово-Морського флоту, прикордонних і внутрішніх військ НКВС, військово-будівельних частин, котрі випробували на собі жорсткі поразки перших днів і місяців війни. Через різні причини — втрату списків особового складу, помилки в найменуванні місця служби і таке інше — велику кількість колишніх військовополонених до цих пір не визнано учасниками Великої Вітчизняної війни, хоча вони брали участь у бойових діях і захищали Батьківщину в особливо складних умовах — в оточенні противника.

Багато радянських військовослужбовців потрапили в полон, будучи пораненими, знесиленими, хворими, контуженими. Багато з них лікувалися в табірних лазаретах, госпіталях для радянських військовополонених такими ж полоненими радянськими лікарями. При всьому бажанні вони не могли отримати після лікування відповідних довідок. Цю категорію колишніх радянських військовополонених

до цих пір не визнали інвалідами Великої Вітчизняної війни.

Таким чином, можна стверджувати, що доля військовополонених і депортованих громадян СРСР у роки Другої світової війни та після її закінчення склалася трагічно. Німецькі, а потім радянські концентраційні табори, переслідування органами НКВС, соціальне приниження та несправедливі звинувачення пережили ці люди за довгі роки. І лише тепер історія відводить для них належне місце, місце людей, котрі, захищаючи Батьківщину, через різні причини потрапили до полону, стали жертвами фашистського режиму, насильно вивезеними на німецьку каторгу.

Література

1. Зарубіжні українці: Довідник. — Київ: Україна, 1991. — 252 с.
2. Маруняк В. Українська еміграція. — Мюнхен, 1985. — 430 с.
3. Мудрий В. Нова українська еміграція та організація таборового життя // Сьогодні і минуле. Ч. I-II. — Мюнхен-Нью-Йорк, 1949. — С. 9-13.
4. Справка комиссии по реабилитации жертв политических репрессий // Новая и новейшая история. — 1996. — № 6. — С. 92.
5. Судьба военнопленных и депортированных граждан СССР. Материалы комиссии по реабилитации жертв политических репрессий // Новая и новейшая история. — 1996. № 6. — С. 91-103.

Р. Стрільчук, Н. Стрільчук

Історичні передумови реформування польського суспільства в перехідний період (друга половина 80-х — 90-і роки ХХ ст.)

Передумови економічної кризи початку 80-х років у Польщі слід шукати в особливостях розвитку цієї держави в післявоєнний період і насамперед в 70-ті роки. У другій половині 40-х — на початку 50-х років ХХ ст. у більшості країн Центральної і Південно-Східної Європи відбулися радикальні соціально-політичні та економічні перетворення. Значною мірою це був етап соціалістичного розвитку, важливими особливостями якого стало панування суспільних форм власності на головні засоби виробництва та планово-адміністративне регулювання економіки. Польща серед цієї групи зайняла своє специфічне місце. Цю специфіку зумовлено неординарністю соціально-політичних перетворень у країні в повоєнні роки. Польська держава стала однією з перших у цьому регіоні, де формування політичних та державних структур відбулось за соціалістичним принципом. 22 липня 1944 р. у м. Хелмі ство-

рюється Польський комітет національного визволення (ПКНВ). Опублікований у цей день маніфест ПКНВ засвідчив, що в Польщі розпочинаються докорінні соціальні перетворення, спрямовані на побудову в країні соціалізму.

Саме в Польщі в цей час (у порівнянні з іншими країнами регіону) був найбільш сильний як легальний, так і нелегальний опір процесу становлення держави соціалістичного типу [2, 87-93]. У 1944-1948 роках у країні діяло більш як 1400 нелегальних збройних груп та організацій [4]. Легальну боротьбу вела партія С.Миколайчика — Польське строніцтво людове (ПСЛ). Але під час виборів 19.01.1947 р. до Законодавчого сейму Польської республіки за ПСЛ проголосувало лише 10,9% виборців, а блок чотирьох партій на чолі з Польською партією робітничою (ПНР) отримав 80,1% голосів виборців.